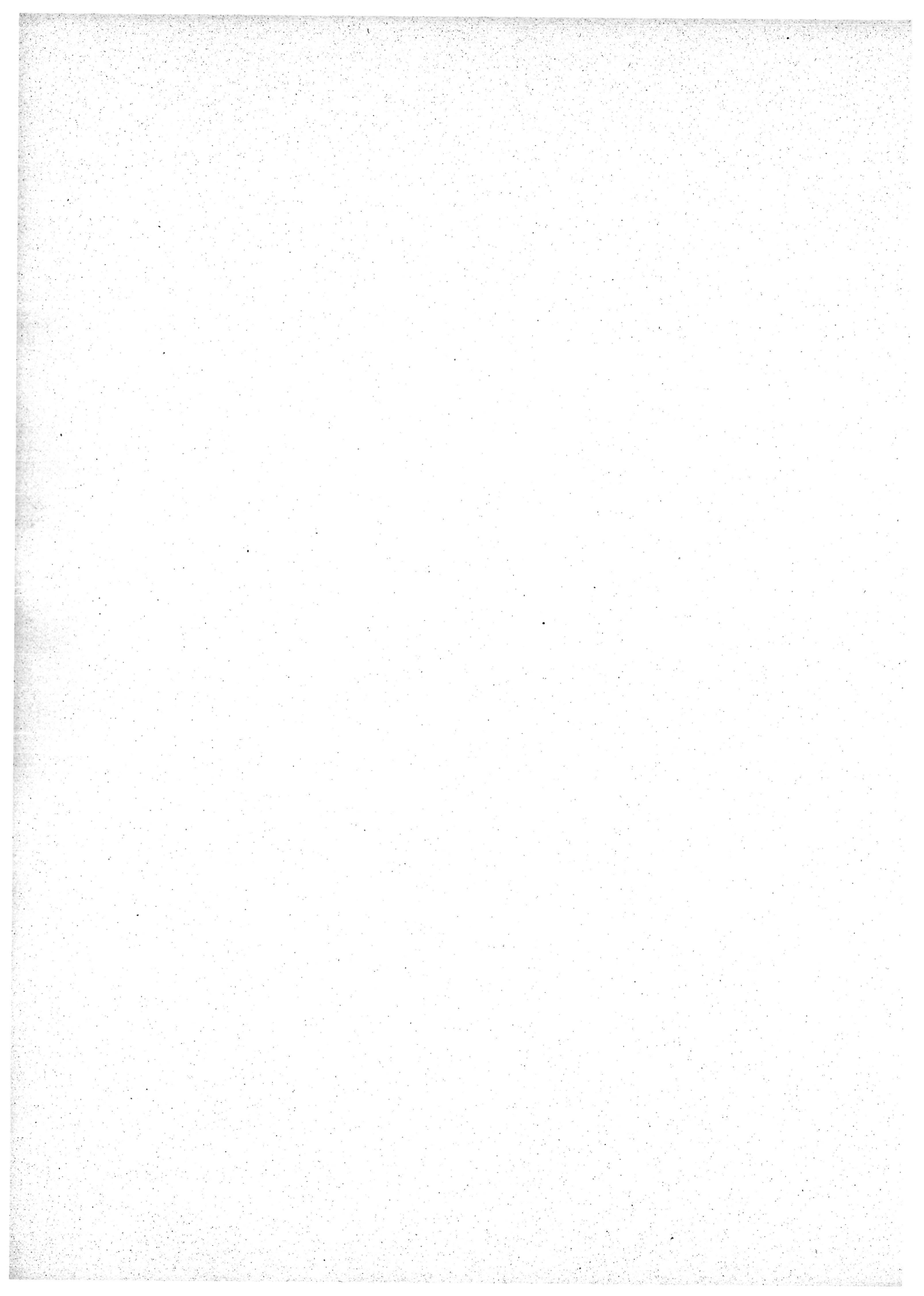

ANYAGKÖZLÉSEK

TÁBORI KENYÉRSÜTŐ KEMENCE AQUINCUMBÓL

1954 év nyarán Aquincumban a tábor kutatás során ritka objektum vált láthatóvá a sok évszázados földtakaró alól.¹

A III. Laktanya utca 35. sz. alatti kertben az északi oldalt lezáró kelet-nyugati irányú kerítésfal tövében húztuk az egyik kutatóárkunkat (1. kép). A jelenlegi talajszint alatt 1,5 m mélyen vörös színű égett felület negyedköríve mutatkozott. Az árok kiszélesítése és a jelenkori törmelékes réteg eltávolítása után egy kemence négyzetes téglákból kirakott sütőlapját² tisztítottuk meg a rárakódott 10 cm vastag vörösre égett agyagrétegtől (6. kép 1–2. és 3. kép).

A sütőlap szorosan egymás mellé helyezett tégláinak fugáit vörös színű égett agyag töltötte ki. Ugyancsak vörösre égett az alapozás agyagrétege is. Egyes téglák az idők folyamán erősen megpedeztek.

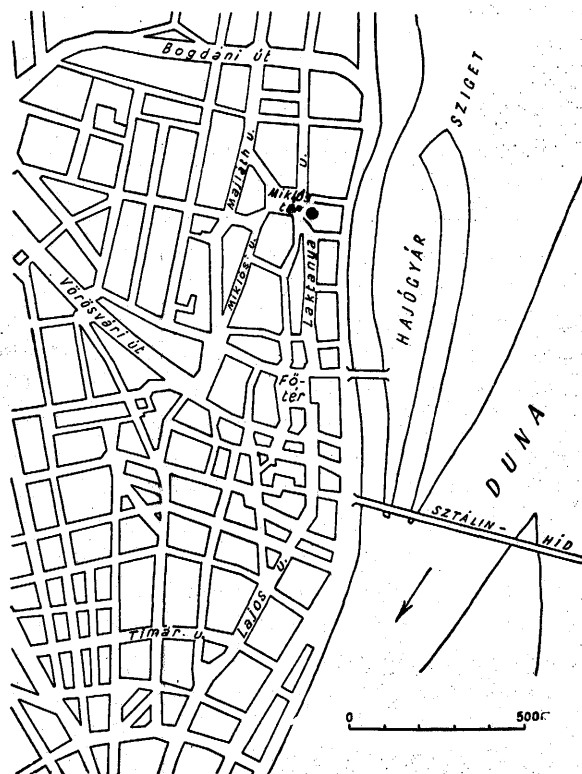
A kemencét sárga, barna és fekete színű vályogtéglákból épített vályogfal övezte (4. kép). A vályogtéglák 90 cm vastagságban, három sorban helyezkedtek el egymás mögött. A belső sor a jelenlegi búbos kemencékhez hasonlóan bélelhette a kemencét, ugyanis a sütőlap körül az alapsíkon látható vályogtéglák metszetében jól kirajzolódik a boltíves felépítéshez használt ékalakú vályogtéglák beillesztése (3. kép).

A vályogtéglák közötti fugákat itt kavicssal kevert agyaggal töltötték ki, míg másutt fekete humuszt vagy barna agyagos földet használtak.

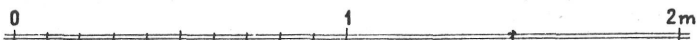
A nyugati oldalon az utolsó téglasor mélyebb fekvése és erős lejtése, valamint a középső két téglával mellett kiemelkedő kőlapok vonala jelezte a kemence fűtőszáját. A sütőlap felületét három helyen négyzetes nyílás bontotta meg, mely valószínűleg újabbkori építkezés során keletkezett.

A kemence déli téglasorából kiemelkedik egy duplatégla nagyságú kőlap, rendeltetése ismeretlen. Elképzelhető, hogy az erősen átégett vagy megrongálódott téglákat idővel kőlappal pótolták.

A fűtőszáj északi szélén látható egy félellipszis alakú feltört rész, amelyet téglatörmelékkel töltöttek ki. Valószínűleg a sütőlapok locsolására használt vizes hembárokat helyezték el ebben a mélye-

1. kép. Helyszínrajz. ● = lelet helye

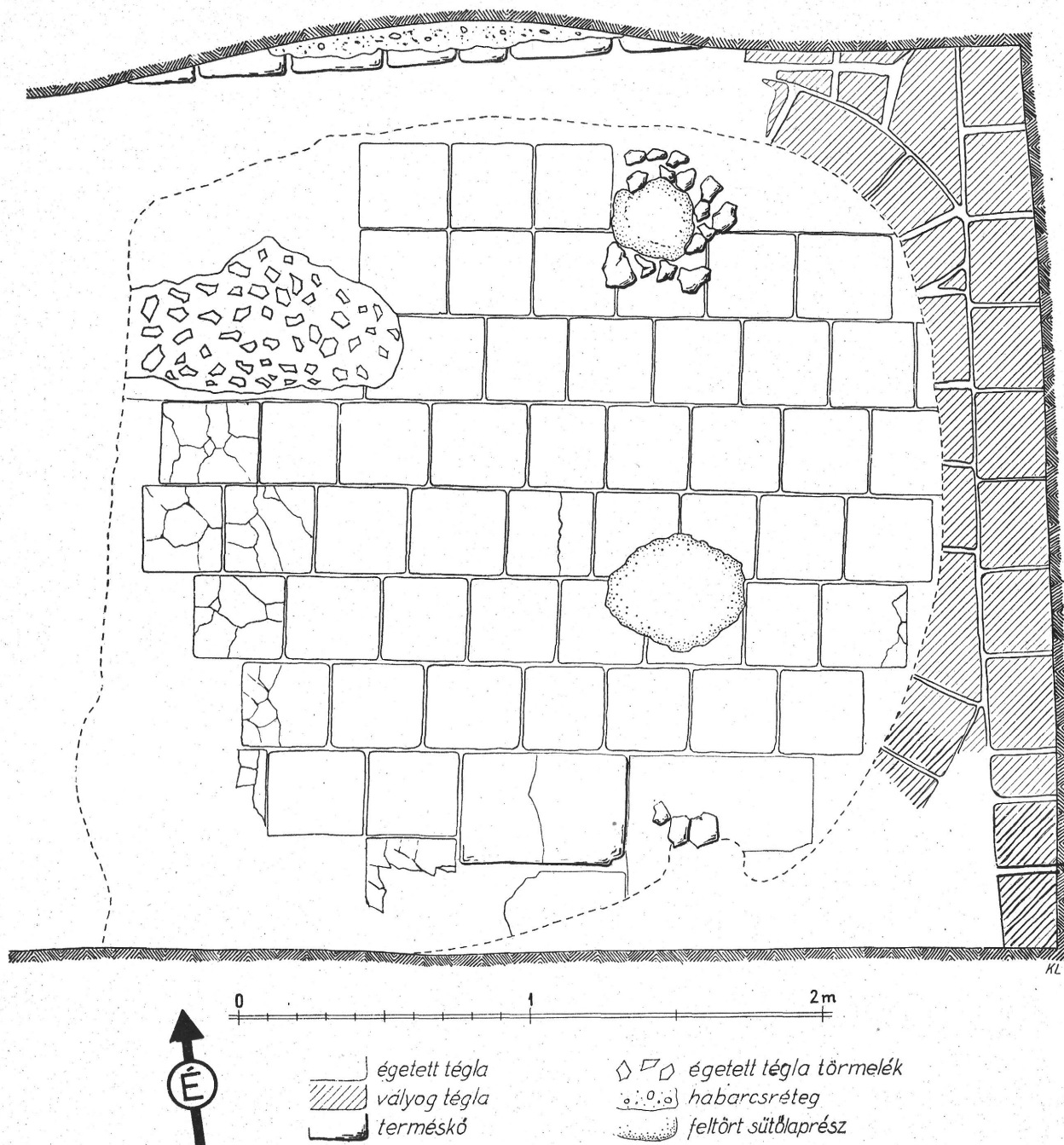

— égetett téglá
 — terméskő

o·o·o habarcsréteg
 : : : kiégett agyagfal

2. kép. Az eredeti sütőlap

désben, ahogy ez napjainkban is gyakorlat.³ Alátámasztja a feltevést sok szürke hombár oldaltöredéke, mely az üreg szétbontásakor került felszínre. Az üreg »alján« 40 cm-es mélységben téglák sora bukkan elő. »L« alakban felbontottuk a sütőlapot (6. kép 3) és 40 cm-es nívókülönbséggel újabb sütőlap vörösre égett felülete bontakozott ki (6. kép 6). Ez az alsó sütőlap nagyobb méretű, mint a magasabban fekvő. A szélső téglákon szabályos köralakban 10 cm vastag zsíros, vörösre égett agyagréteg mutatta a felső kemence boltozatának belső bélésnyalát (2. képen pontozott vonallal jelezve). Ezek szerint tehát a kemence belső burkolata teljesen homogén vörös színű felületté égett át, míg a külső falat képező vályogtéglák sorok megőrizték eredeti színüket. A felmenő vályogtéglák oldalfalak ennek az alsóbb fekvésű sütőlapnak magasságában kezdődtek. Az első téglásor kemény habarcskötésű »L« alakú, 50 cm széles kváderfalra épült. A falat közvetlenül az érintetlen római kori humuszra alapozták. Meglevő

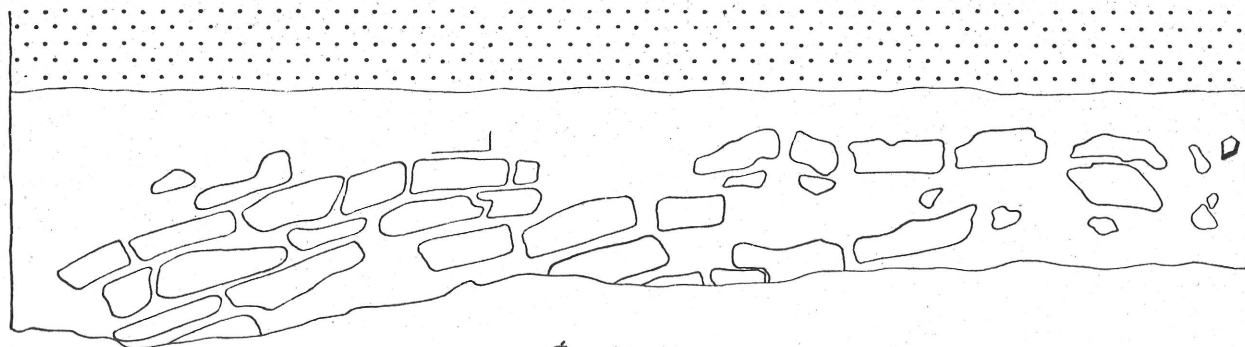
3. kép. Az átépített sütőlap

magassága 1,6 m (7. kép 3). A kőfal déli folytatását valószínűleg egy újkori pince beépítésekor rombolhatták szét.

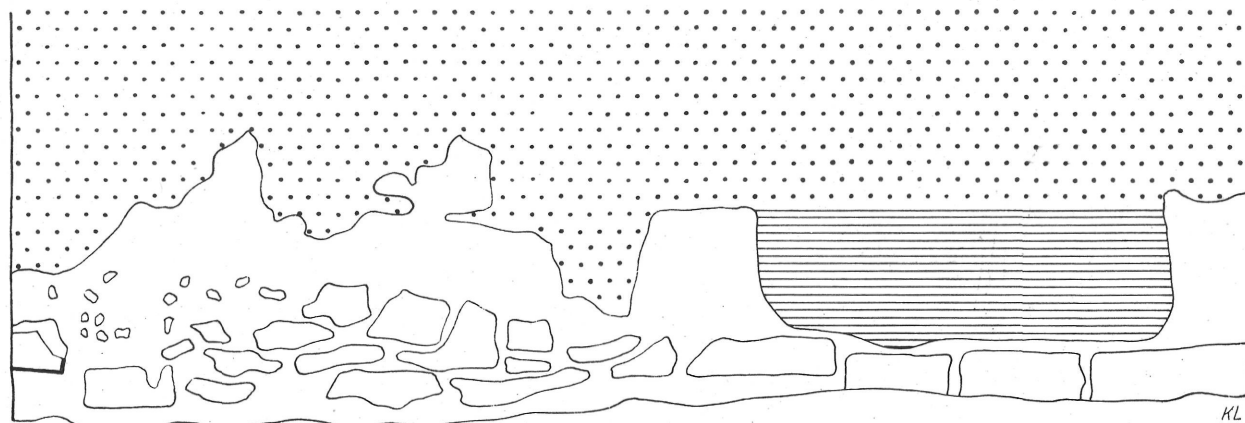
Az alsó sütőlap ugyancsak nyugaton levő fűtőszájának három téglája teljes épségben maradt fenn.

A két sütőlap közötti teret nagyalakú kövekkel és törmelékes anyaggal töltötték ki (5. kép). A vastag rétegű alapozás a meleg intenzitásának fokozására szolgálhatott.⁴ A fűtésből visszamaradt faszéndarabokat⁵ egy helyen, a délnyugati sarokban találtuk.

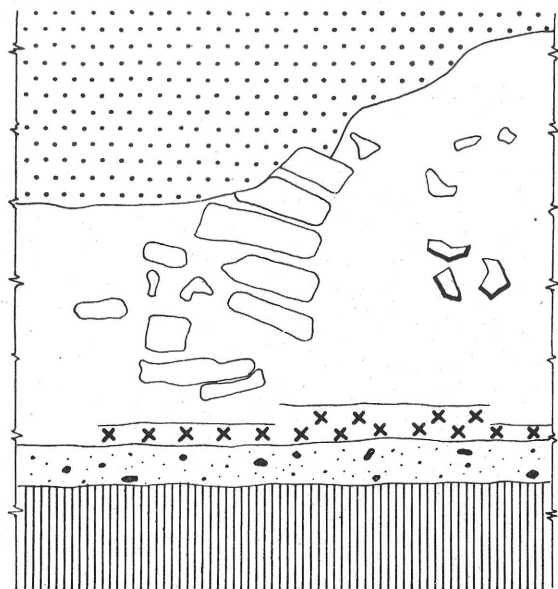
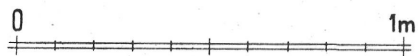
A kemence fűtőszájától 4 m távolságra nyugatra az árok metszetében számtalan tetőcsereppel teli törmelék réteg mutatkozott, erős lejtéssel nyugat felé. A kemence előtt fészerszerű

Északi metszet

Keleti metszet

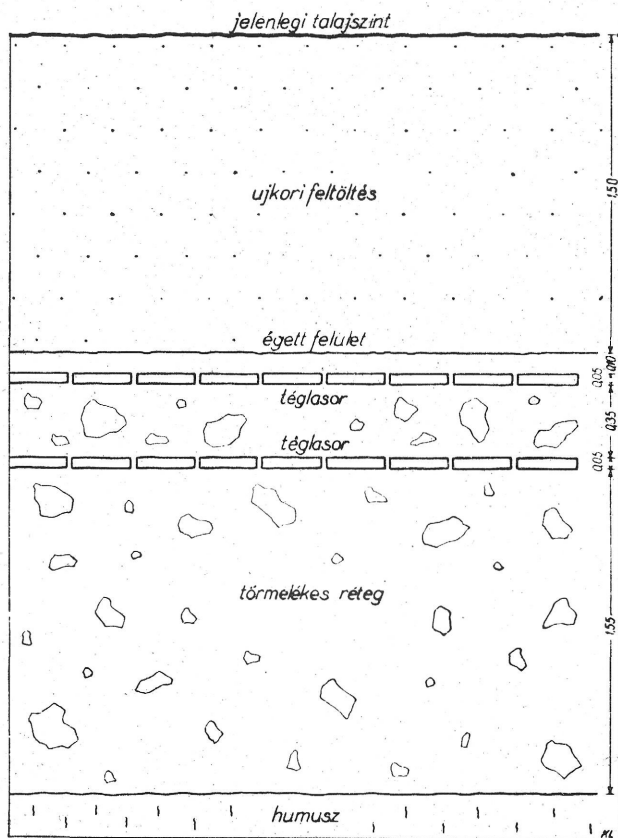
Déli metszet részlete

- Ujkori feltöltés
- Fekete salak
- Törmelékes barna agyagréteg
- Faszenes réteg
- Dunakavics
- Bolygatatlan humusz
- Vályogtégla
- Égetett téglá törmelék

4. kép. A sütőkemencét burkoló vályogtégglák metszetei

épület állhatott, amelynek lezuhant tetőcserep maradványát a metszet 30 cm vastag törmelékcsíkja jelzi. Sajnos az ásatás útjában álló kerítésfal (északon), szennyvízgyűjtő gödör (nyugaton) és az újkori pince fala (délen) lehetetlenné tette a további kutatást, amely a fészerepület szerkezetét tisztázhatta volna. Az előbbi okok miatt nem sikerült megállapítani a vályogtégglák falvastagságát sem az északi oldalon.

A most feltárt kemence egy kemencesor részlete csupán, hasonlóan a carnuntumi,⁶ saalburgi⁷ emlékekhez. A keleti oldalt határoló vályogfalat átvágva meghosszabbítottuk árkunkat kelet felé, ahol 50 cm-es törmelékes réteg után újabb vályogtégglák tűntek fel (7. kép 5).

5. kép. Rétegek a kemence kelet—nyugati középvonalaiban

Majd 16 m-rel keletebbre az udvar belső terében nyitott kutatóárkunkban kemencéhez tartozó vályogtégla pillért és sütőteret jelölő kemény, vörösre átégett agyagréteget találtunk.

A két objektumot rajzban összekötve egyenes vonalat kapunk, mely egy kelet-nyugati irányú kemencesor helyét jelöli. A még földben rejlő anyag feltárására hamarosan sor kerül.

A kemencét kenyérsütésre használhatták. Erre utaló tárgyi emlékünknem maradt fenn olyan szerencsés módon, mint Pompejiben⁸ vagy Carnuntumban⁹, azonban néhány negatívum megerősíti ezt a feltevést. — Edényégető kemence nem lehetett, mert nincs szárítóróstélya. — A kemence köralakú és az övező vályogfal megőrizte eredeti színét, nem égett át, tehát nem gondolhatunk magas hőfokot igénylő tégláégetésre sem.

A kemence befogadóképessége cca 80 db kenyércipó lehetett, a 30 cm átmérőjű szokásos római kenyér méretét véve alapul.¹⁰

Aquincum területén a Laktanya utcai emlék nem az első a feltárások történetében. Az óbudai hajógyárszigeti helytartó palota déli traktusának nyugati végében felszínre került egy önálló és egy dupla kemence, amely minden valószínűség szerint ott is a helyi péküzem jelenlétét

bizonyítja.¹¹ A helytartó-palotai kemencék szerkezete eltér a Laktanya utcáitól. Keresztmetsze-
tük téglalap, fedésük és sütőlapjuk terrazzós anyagból készült. Oldalfalaik habarcskötésű kőfalak.

1932—34-ben Nagy Lajos a budakalászi őrtorony kutatása kapcsán¹² feltárt egy kemencét,
amely pontos mása az aquincuminak, csak kisebb méretben (8. kép).¹³ Ugyancsak téglából
rakott sütőlapját mintha tovább használták volna, mint az aquincumit, mert erősebben feltöre-
dezett. Vályogfal helyett itt azonban nagy kövekkel övezték a kemencét éppenúgy, mint Saal-
burgban¹⁴ vagy Numantiában.¹⁵

Carnuntumban is napfényre került a katonaváros kenyérszükségletét biztosító sütő-
kemencékből 6 db.¹⁶ Ezek jóval nagyobb méretűek, mint az aquincumiak. A carnuntumi kemencék
összeépültek, közbeiktatott válaszfalakkal.

A Pompejiben feltárt pékség kemencéje alaprajzában¹⁷ feltűnő hasonlatosságot mutat a
Laktanya utcaival. A búbos boltozást itt négyzetalakban rakott téglafal vette még körül.

Az aquincumi kemence használati idejének megállapításához segítséget nyújtanak az
előkerült leletek.

A feltárás sorrendjében második sütőlap (6. kép 5 és 3. kép) 40 cm-es feltöltött
rétegében sima, grafitos és besímított hálósdíszítésű kora császárkori kelta kerámiatöredékek,¹⁸
az i. u. 120-ig működő, Kiscelli utca. 77—79. sz. alatti fazekasműhely narancs színű mázas és be-
nyomott mintás töredékei,¹⁹ valamint »Resatus« és körének pannóniai szürke táldarabjai feküd-
tek.²⁰ A kőfalas táborváros legkorábbi rétegéből ismert²¹ félhold alakú keretbe foglalt »LEG II
AD« bélyegű téglatöredék egészítette ki az együttest.

A felsorolt anyag egyöntetűen az. i. u. II. század első két évtizedét jelöli meg a ke-
mence elkészülésének idejéül.

A felső sütőlapon (6. kép 1—2) több durva, szürke színű házikerámia-töredék
között az Antoninus-korban virágzó²² rheinzaberni terra sigillaták darabjai láttak napvilágot.
Az egyetlen falazó tegulán tabula ansatas keretben »LEG IIII F« bélyeg olvasható.²³ A legio máso-
dik Aquincumban tartozkodási ideje megegyezik a sigillaták által nyújtott korhatározással.

Ez a leletanyag arról tanúskodik, hogy a korábbi kemencét 30—40 év múlva átépítet-
ték.²⁴ Oka lehetett, hogy elromlottak a sütőlap téglái, vagy esetleg kisebb méretre volt szükség.

A kemencék sora közel fekszik az erődített kőfalas tábor i. u. II. század elején készült, gaz-
dagon díszített stukkós épületéhez.²⁵ A korai kemence anyaga időben megegyezik az előbbi épü-
let leleteivel.

Oldalfalának vályogtéglás falazásához hasonló technika az intercisai palánktábor terü-
letéről ismeretes.²⁶

A tábori sütőkemence-sor a korai kőtáborhoz tartozhatott, ilyen formájában első emléke
az Aquincumban működő pékiparnak.

LELETEK²⁷

I.

- Az alsó sütőlap (6. kép 5) feletti rétegből :
1. *Hombár oldaltöredéke.* Világosszürke színű, fino-
man iszapolt, sima felülettel. Mérete : 8 × 6 cm.
Lelt. sz. 55.09.219.
 2. *Urna válltöredéke.* Sötétszürke színű, durván isza-
polt, grafitos anyag. A peremalakú sima csíkban
bemélyített ívelt díszítés alatt sűrű hornyolás.²⁸
Méret : 9 × 4 cm. Lelt. sz.: 55.09.123.
 3. *Urna oldaltöredéke* (9. kép 6). Sötétszürke színű, gra-
fitos, fekete felülettel. Besímított hálós díszítés
borítja.²⁹ Méret : 8 × 3,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.31.
 4. *Urna oldaltöredéke* (9. kép 14). Sötétszürke színű,
durván iszapolt, külső felületén ferde hálós, fésűs
díszítéssel. Méret : 8,5 × 5 cm. Lelt. sz.:
55.09.37.³⁰
 5. *Urna oldaltöredéke.* Vastagfalú, durván iszapolt,
függőleges és vízszintes fésűs díszítéssel. Sötét-
szürke, csillámos anyag.³¹ Méret : 11 × 5,5 cm.
Lelt. sz.: 55.09.212.
 6. *Urna oldaltöredéke* (9. kép 9 és 10. kép 13).
Vízszintes, szélén hullámosan megcsavart perem.
Sötétszürke színű, durván iszapolt. Kívül a perem
alatt ferde, ritka, körömbenyomásos díszítés.³²
Méret : 14 × 4,5 cm, peremsz.: 2,5 cm. Lelt. sz.:
55.09.22.
 7. *Tál töredéke.* Erősen behúzott, gömbölyű perem.

- Sötétszürke színű, durván iszapolt csillámos anyag.³³ Méret : 8,5 × 3 cm. Lelt. sz.: 55.09.18.
8. *Tál töredéke* (9. kép 5). Drag. 37-es forma. A »pannóniai szürke« tál külső oldalán körbefutó koszorúalakban benyomott levéldíszítés. Kívül-belül kopott fekete festéssel.³⁴ Méret : 5,5 × 4 cm. Lelt. sz.: 55.09.167.
 9. *Tál oldaltöredéke*. Enyhén befelé hajló gömbölyű peremű, mély tál töredéke. Külső oldalán bordázott. Világosszürke színű, kívül-belül fényes, fekete, kopott festéssel. Méret : 4,5 × 2,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.74.
 10. *Edény aljtöredéke* (10. kép 23). Vastagfalú, porózus anyag, kívül-belül szürke, kopott ezüstös fényű »Resatus« festéssel. Méret : 12 × 9 cm, alj átm.: 9,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.67.
 11. *Mély tál töredéke* (9. kép 8 és 10. kép 16). Erősen behajló széles perem. Szürke anyag, belül ép, kívül kopott, fekete festéssel. A peremet 5 sor ritka fogaskarcolás díszíti. Méret : 8 × 4 cm. Lelt. sz.: 55.09.32.
 12. *Mély tál töredéke*. Szürke színű, porózus anyag, Külső felületén ferde fogas díszítés. Kívül kopott, belül ép, fényes, fekete festés. Méret : 6 × 3 cm. Lelt. sz.: 55.09.33.
 13. *Fedőtöredék*. Kúpos alakú, világosszürke színű, keményre égetett agyag. Kívül-belül fényes sötétszürke, mázszerű festés. Méret : 6,5 × 5 cm. Lelt. sz.: 55.09.16.
 14. *Mély tál töredéke* (10. kép 17). Rézsútós oldalú, enyhén befelé hajló peremű mély tál töredéke. Világosszürke színű, porózus anyag, kívül-belül fényes, fekete, kopott festéssel. Méret : 4,5 × 6 cm. Lelt. sz.: 55.09.150.
 15. *Fazék töredéke* (10. kép 1). Vízszintesen kihajló, megvastagodó peremű edény töredéke. Világos anyag, narancs színű fényes festéssel.³⁵ Méret : 2,5 × 3,5 cm, peremsz.: 1,3 cm. Lelt. sz.: 55.09.158.
 16. *Mély tál töredéke*. Gömbölyű peremű mély tál oldaltöredéke. Világos színű, keményre égetett anyag. Világos, narancs színű vastag, fényes, néhol lekopott mázzal. Méret : 2,5 × 2,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.155.
 17. *Tál töredéke*. Lapos, sekély tál töredéke. A vízszintes perem két szélén keskeny vájattal. Téglaszínű, mállekony, porózus anyag. Külső felületén sötét narancs színű, kopott, fényes mázzal. Méret : 5,5 × 2,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.160.
 18. *Dörzstál töredéke* (10. kép 15). Ívesen kihajló peremű dörzstál töredéke. Világos színű, porózus anyag, csikos narancsbarna festéssel. Méret : 6 × 5,5 cm, peremsz.: 3 cm. Lelt. sz.: 55.09.172.
 19. *Tál töredéke* (10. kép 18). Enyhén befelé hajló peremű, rézsútós oldalú mély tál töredéke. Világos anyag, kopott, narancs színű festéssel. Vastagfalú. Méret : 7,5 × 6 cm. Lelt. sz.: 55.09.49.
 20. *Tál oldaltöredéke* (10. kép 14). Rézsútós oldalú, vízszintes peremű mély tál oldaltöredéke. A perem két csatornával tagolt. Világostégla színű, keményre égett anyag. Világos okker színű fényes mázbevonattal. Méret : 6 × 4,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.204.
 21. *Fazék töredéke* (10. kép 4). Az edény pereme ívesen kihajló. Vékony falú, téglaszínű, keményre égetett. Sötétnarancs színű matt festéssel. Méret : 4 × 2 cm. Lelt. sz.: 55.09.141.
 22. *Fazék töredéke* (10. kép 5). Ívesen kihajló, vájatos szélű perem. Világos anyag, kopott sötétnarancs festéssel. Méret : 4 × 3 cm. Lelt. sz.: 55.09.6.
 23. *Amforafül töredéke* (9. kép 1a—1b és 10. kép 21). Széles, lapos amforafül töredéke. Világos, erősen porózus anyag, fényes sötétnarancs színű, kopott mázzal. A szögletes keresztmetszetű peremen benyomott tojásfüzér, ellipszis és stilizált növényi ornamentek. A középmezőben domború madárláb részlete.³⁶ Méret : 4,5 × 5,5 cm, vastagsága : 1,3 cm. Lelt. sz.: 55.09.99.
 24. *Fazék töredéke* (10. kép 9). Vízszintes perem, világos anyag, okker színű fényes festésű alapon márványos, barna foltok.³⁷ Méret : 6 × 2 cm, peremsz. 3,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.218.
 25. *Pohár oldaltöredéke*. Vékony falú, keményre égetett anyag. Barnásbordó festés. Külső felületén aranyos csillogású mázbevonat.³⁸ Méret : 3 × 4 cm. Lelt. sz.: 55.09.157.
 26. *Bélyeges tégl*a (9. kép 13). Falazó téglán félhold keretben »LEG...« bélyeg töredéke.³⁹ Méret : 4 × 2,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.257.

II.

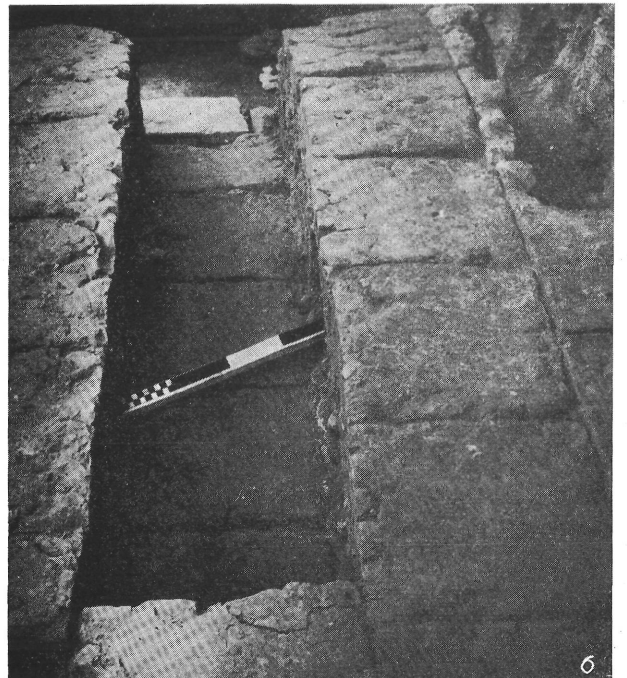
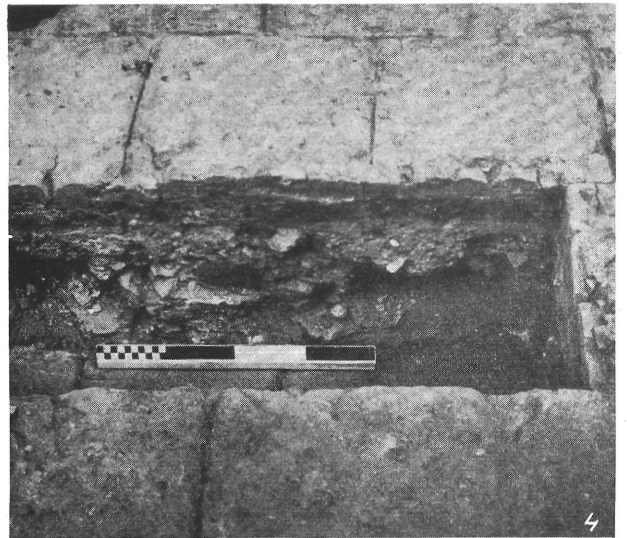
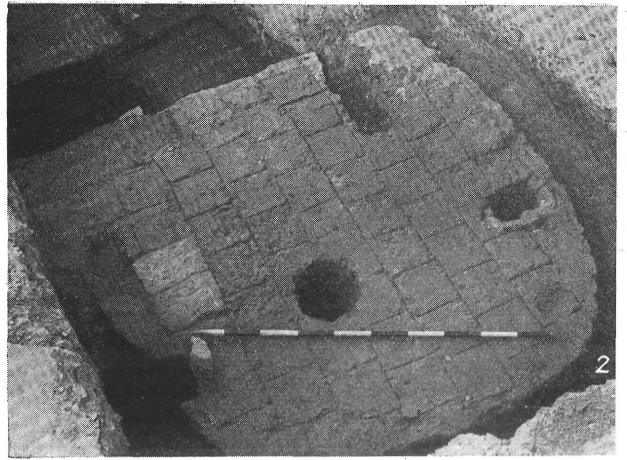
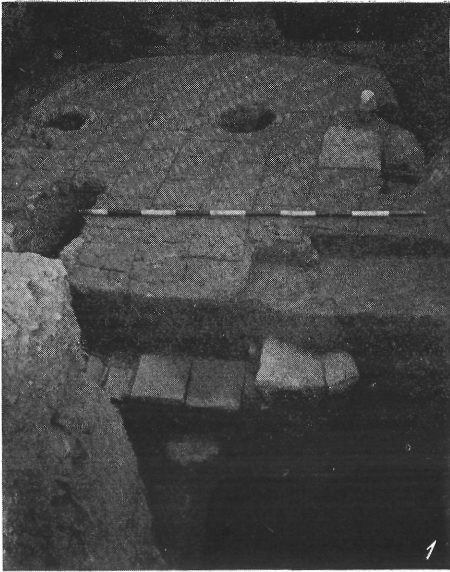
- A megújított kemencesütőlap (6. kép. 1—2) leletei:
27. *Edény oldaltöredéke*. Közepes vastag falú, világos színű. Sűrű, függőleges bekarcolt vonalak zónás díszítésben.⁴⁰ Méret : 4 × 5 cm. Lelt. sz.: 55.09.55.
 28. *Edény oldaltöredéke* (9. kép 11). Vastag falú, világos színű anyag. Külső oldalán függőleges téglalapalakú bekarcolt díszítés. Méret : 9 × 6 cm. Lelt. sz.: 55.09.39.
 29. *Edény oldaltöredéke* (9. kép 7). Közepes vastag falú edény oldaltöredéke. Világos anyag, benyomott négyzetes díszítéssel. Méret : 3,5 × 4 cm. Lelt. sz.: 55.09.148.
 30. *Korsó töredéke* (10. kép 8). Kettőskúpos keresztmetszetű korsó nyaktöredéke. Világos. jól átégett anyag, kopott sötétvörös festéssel. Vastag falú, két oldalán letört fülek csonkjával.⁴¹ Méret : 5 × 5 cm. Lelt. sz.: 55.09.10.
 31. *Táltöredék* (9. kép 10 és 10. kép 6). Drag. 37-es tál oldaltöredéke. Közepes vastag falú, téglaszínű, kopott, narancs festéssel. Külső oldalán a perem alatt ferde bekarcolt díszítés fogaskerékkel. Méret : 6,5 × 4 cm. Lelt. sz.: 55.09.197.
 32. *Tál töredéke* (10. kép 20). Rézsútós oldalú mély tál töredéke. Keskeny, vájatos perem. Szürke színű, durván iszapolt.⁴² Méret : 8,5 × 7,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.165.
 33. *Táltöredék* (10. kép 22). Behúzott peremű mély tál-töredék. Rézsútós oldala lefelé megvastagszik.

- Szürke színű, durván iszapolt.⁴³ Méret : 14 × 8 cm, mag.: 4,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.17.
34. *Tál töredéke* (10. kép 10). Erősen behúzott peremű, mély tál töredéke. Sötétszürke színű, durván iszapolt. Méret : 5 × 3 cm. Lelt. sz.: 55.09.130.
35. *Urna töredéke* (10. kép 12). Széles, vízszintes pereme csatornákkal tagolt. Szürke színű, durván iszapolt, csillámos anyag.⁴⁴ Méret : 11,5 × 6 cm. Lelt. sz.: 55.09.116.
36. *Fazék töredéke* (10. kép 7). Rézsútosan kihajló, gallérosan megvastagodó perem. Világosszürke színű, durván iszapolt, csillámos anyag. Méret : 4 × 8 cm, peremsz.: 2,4 cm. Lelt. sz.: 55.09.20.
37. *Edény töredéke* (10. kép 11). Rézsútosan álló, kihajló perem. Világosszürke színű, durván iszapolt. Méret : 7,5 × 3,5 cm. Lelt. sz.: 55.09.117.
38. *Drag. 37-es terra sigillata tál oldaltöredéke* (9. kép 4). Domború képmezőben Héraklész-figura lábtöredéke térden alul ábrázolva, jobb kezében lábfejjig érő bunkó, baljában lecsüngő állatbőr része látható. A képmező alsó sávját szárnyait széttároló madáralakok töltik ki.⁴⁵ A töredék bal oldalán »[CO]MITIALIS« bélyeg olvasható. Méret : 13 × 6 cm. Lelt. sz.: 55.09.177.⁴⁶
39. *Drag. 37-es terra sigillata tál oldaltöredéke* (9. kép 2). Kettős medaillonkeretben ábrázolt alak rosszul kivehető részlete. Szabad mezőben bal lábával előrelépő, jobb kezét feltartó alak lábánál nyitott szárnyú madár része. Méret : 9 × 7,5 cm. Lelt. sz.: 55.0. 114.⁴⁷
40. *Drag. 37-es terra sigillata tál oldaltöredéke* (9. kép 3). Pálcátag nélküli, nagyalakú tojássor alatt kettős gyöngysor. Az alsó törésfelületnél kivehető a kettős medaillon-ív kezdete. Méret : 4,5 × 7 cm. Lelt. sz.: 55.09.96.
41. *Bélyeges téglá* (9. kép 15). Tabula ansatás keretben »LEG III F« bélyegű téglá.⁴⁸ Méret : 12 × 3 cm. Lelt. sz.: 55.09.258.⁴⁹

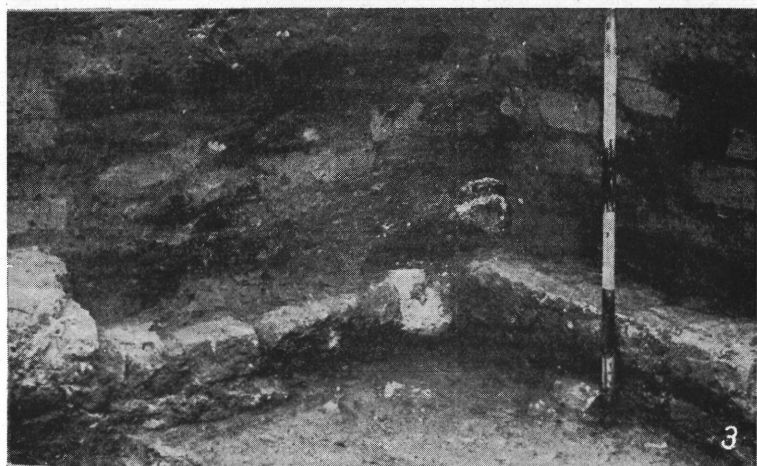
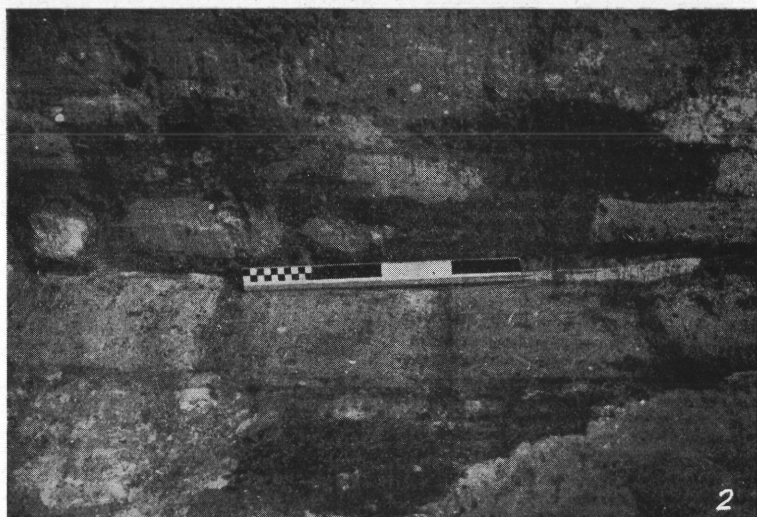
JEGYZETEK

- ¹ A tábor kutatás eredményét előzetesen, röviden összefoglalta *Szilágyi J.*, *Antik Tanulmányok* (1955) 91–96.
- ² A kemence sütőlapjának Adria tengerszint feletti magassága : 103,76 m.
- ³ Pachinger Ferenc óbudai pékmester adata.
- ⁴ A kemencék sütőfelületét homokkal és kötőmellelkel alapozták az óbudai Hajógyár-szigeten (*Szilágyi J.*, Az 1951–1953. évek ásatási eredményei a helytartói palotában. Kézirat), Carnuntumban (*Groller, R. L. i. Ö. III* (1902) 69–70) és Saalburgban (*Jacobi*, *Die Saalburg, Führer durch das Kastell und seine Sammlungen*. 1929, 31).
- ⁵ Nagyobb mennyiségű faszenet találtak a carnuntumi kemence mellett is. *Groller i. m.* 70.
- ⁶ *Uo.* 68. 8–9.
- ⁷ *Jacobi i. m.* 29–30. 23–24.
- ⁸ *M. Sergejenko*, Pompeji. Leipzig, 1954, 96. 33.
- ⁹ *Groller i. m.* 99. 19.
- ¹⁰ *Uo.*
- ¹¹ Szilágyi Jánosnak a 4. jegyzetben jelölt kéziratában.
- ¹² A kemence még nincs publikálva. Az ásatásra vonatkozó részletes adatokat l. *Nagy L.*, *Bud. Rég.* XV. Bp. 1950, 535.
- ¹³ Köszönetet mondok ezúton is Szilágyi Jánosnak, aki a kemence helyszíni felvételét rendelkezésre bocsátotta.
- ¹⁴ *Jacobi i. m.* 29. 23.
- ¹⁵ *A. Schulten*, *Jb. d. D. A. I.* (1907) 22. l., 6. kép.
- ¹⁶ *L.* a 6. jegyzetet.
- ¹⁷ *A. Mau*, *Pompeji in Leben und Kunst*. Leipzig, 1900, 381. 221.
- ¹⁸ Ugyanilyen anyagú edénytöredékek kerültek elő a békásmegyeri késő La Tène-kemence anyagából [*Nagy L.*, *Arch. Ért.* (1942) 3/3 és 4/1–6] és Óbudáról, a Laktanya utcából, a praetorium alatti lakóödrökből (*Kaba M.*, *Bud. Rég.* XVI. Bp. 1955, 255).
- ¹⁹ A 15–29. sz. edénytöredékek a Hadrianus korával záruló Kiscelli utca 77–79. sz. alatti fazekasműhely darabjai (*Nagy L.*, *Bp. T.* 628). Ez az anyag is feltűnő egyezést mutat a praetorium narancsmázás edénydarabjaival.
- ²⁰ A 8–14. sz. kerámiatöredékek a kelta fazekas Resatus és köre pannóniai szürke árujának benyomott díszítésű vagy csak jellegzetesen szürke, illetve fekete mázú darabjai. Aquincumi működési ideje i. u. 95–135. [*Nagy L.*, *Az óbudai ókeresztény cella trichora a Raktár utcában*. 1931, 54. — *Nagy L.*, *Bp. T.* 627. — Bővebben : *Nagy L.*] *Arch. Ért.* (1928) 96. — *Alföldi A.*, *Bp. T.* 160.
- ²¹ *Nagy L.*, *Cella trichora*. 1931, 39. és *Szilágyi J.*, *Inscriptiones Tegularum Pannonicarum*. Diss. Pann. II. 1. 46.
- ²² *F. Oswald*, *Index*, 25. IX. 143.
- ²³ *Szilágyi i. m.* — *Ritterling*, »Legio« címszó PW—RE. 1544.
- ²⁴ Saalburgban is megújított kemencéről ad beszámolt *Jacobi i. m.* 30. Itt az előző kemencék égési rétege fölé emelték az új tűzhelyeket.
- ²⁵ Lásd az 1. sz. helyszínrajzon. Részletesen : *Kaba i. m.*
- ²⁶ *Barkóczy L.*, *Intercisa*. *Ant. Hung.* 1953, VI. 4.
- ²⁷ A helyszínen közel 300 db kerámiatöredéket és 2 db bélyeges téglát találtunk. A leletgyűjtésből csak a datálás szempontjából szükséges darabok felsorolása történik.
- ²⁸ A grafitos urnák a kelták edénművességének hagyatékai a korai császárkorban. (*Bónis É.*, *A császárkori edénművesség termékei Pannóniában*. Diss. Pann. II. 20–10. Később : *Bónis*.)
- ²⁹ Besímított rácsmintás díszítést lásd a korai anyagban : *Nagy i. m.* 3/9–10 és *Kaba i. m.*
- ³⁰ Urnák fésűs díszítése La Tène-hagyomány. (*Bónis*, 10. — *Schörgendorfer*, *Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer*. 1942, 112. — *Nagy L.*, *Bp. T.*

236. — *Barkóczy—Bónis*, Acta Arch. 1954/4 162. 22/11—14.)
- ³¹ *Bónis*, 10. — *Schörgendorfer* i. m. 112. 196. — *Hunyadi I.*, Kelták a Kárpátmedencében. Diss. Pann. II. 18. 1944.
- ³² Késő La Tène-periódusra emlékeztet. *Bónis*, 11.
- ³³ Behúzott peremű tálak ugyancsak későkelta hatás hordozói. *Bónis*, XXII. 8. 23. — *E. Ettlínger*, Die Keramik der Augster Thermen. Basel, 1949, 7/2, 9/1 és 9/3.
- ³⁴ L. a 20. jegyzetet.
- ³⁵ L. a 19. jegyzetet.
- ³⁶ Az amforafül-töredék egy nagyon hasonló darabját találta meg Póczy Klára a Kiscelli utcai fazekas-műhely anyagában. (Kézirat.)
- ³⁷ A márványos festésű áru a Duna menti kerámia-anyagban Traianus korában virágzik (*E. Ettlínger—Ch. Simonett*, Römische Keramik aus dem Schutthügel von Vindonissa. Basel, 1952, 61).
- ³⁸ A csillogó aranyfényű, mázas edénytöredékek a homokszem beszórású csészék kora-császárkori darabjaihoz tartoznak [*Póczy K.*, Arch. Ért. (1952) 102].
- ³⁹ L. a 21. jegyzetet.
- ⁴⁰ A 27—29. sz. töredékek négyzetes bekarcolású díszítéséhez l. *Barkóczy—Bónis* i. m. XLII/12, 13. és 14. — LI 5. — *Praschniker—Kenner*, Der Bäderbezirk von Virunum. Wien, 1947, 133. 119.7559. sz. és 117. — *Schörgendorfer* i. m. 28. 361.
- ⁴¹ Vörös festésű edényekről bővebben: *Schumacher*, Bemalte römische Tongefässe des I—II. Jahrhunderts. Die Altertümer unserer Heidnischen Vorzeit. Mainz, 1911, V. 250. — *K. Bettermann*, Saalburg Jahrbuch. 1934, 94. — *Nagy L.*, Az óbudai ókeresztény cella trichora a Raktár utcában. 1931, 54.
- ⁴² *Bónis*, 23. XXII. 1.
- ⁴³ Általános az i. u.-i II. században (*Bónis*, 12. XI. 8).
- ⁴⁴ Ideje ugyancsak az i. u.-i II. század (*Bónis*, VIII. 20).
- ⁴⁵ *F. Oswald*, Index, 25. IX. 143.
- ⁴⁶ *Ludovici*, V. 102/b. 212. l. A datáláshoz közelebbi adatot szolgáltat a COMITIALIS mester jelzés. Comitialis Rheinzabernből Westerndorfba áttelepülve röviddel 160 után alapítja új gyárát [*Kiss K.*, Arch. Ért. (1946—48) 220].
- ⁴⁷ A 38—39. sz. töredékek ugyancsak a rehein-zaberni műhely készítményeihez tartoznak.
- ⁴⁸ L. a 23. jegyzetet.
- ⁴⁹ A rajzokat Kováts László mérnök készítette.

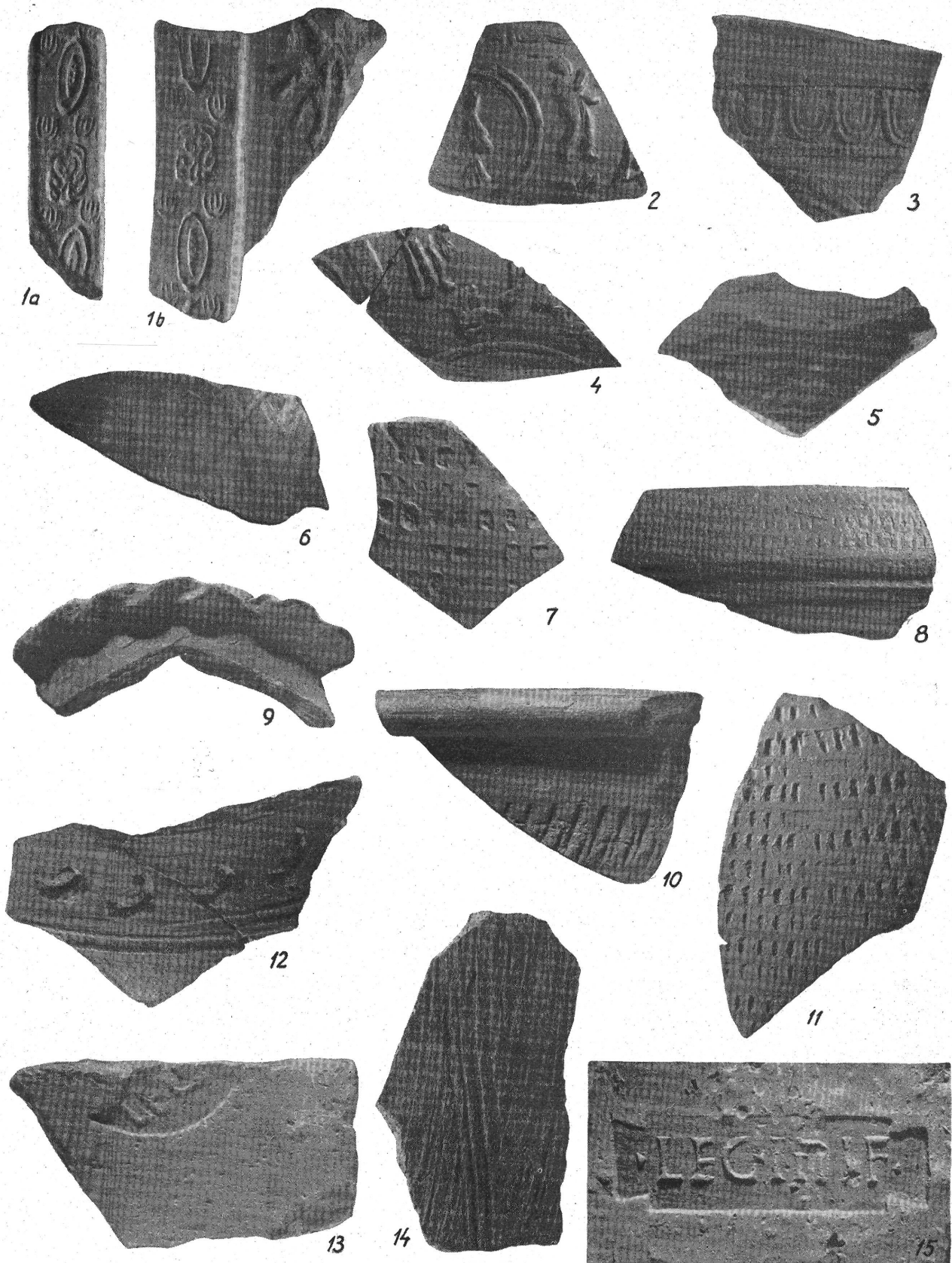
6. kép. 1. Aquincumi átépített kemence sütőlapja nyugatról felvéve. 2. Az átépített sütőlap keletről. 3. Az átépített sütőlap felbontás közben, alatta az eredeti kemence sütőfelülete. 4. A két sütőlap közötti réteg. 5. Az eredeti kemence sütőlapja a fűtőszájnnyílással. 6. Az átépített sütőlap felbontásakor kirajzolódó korábbi kemence téglasora

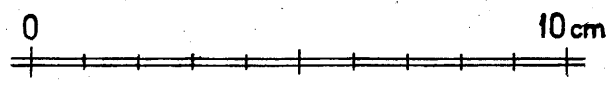
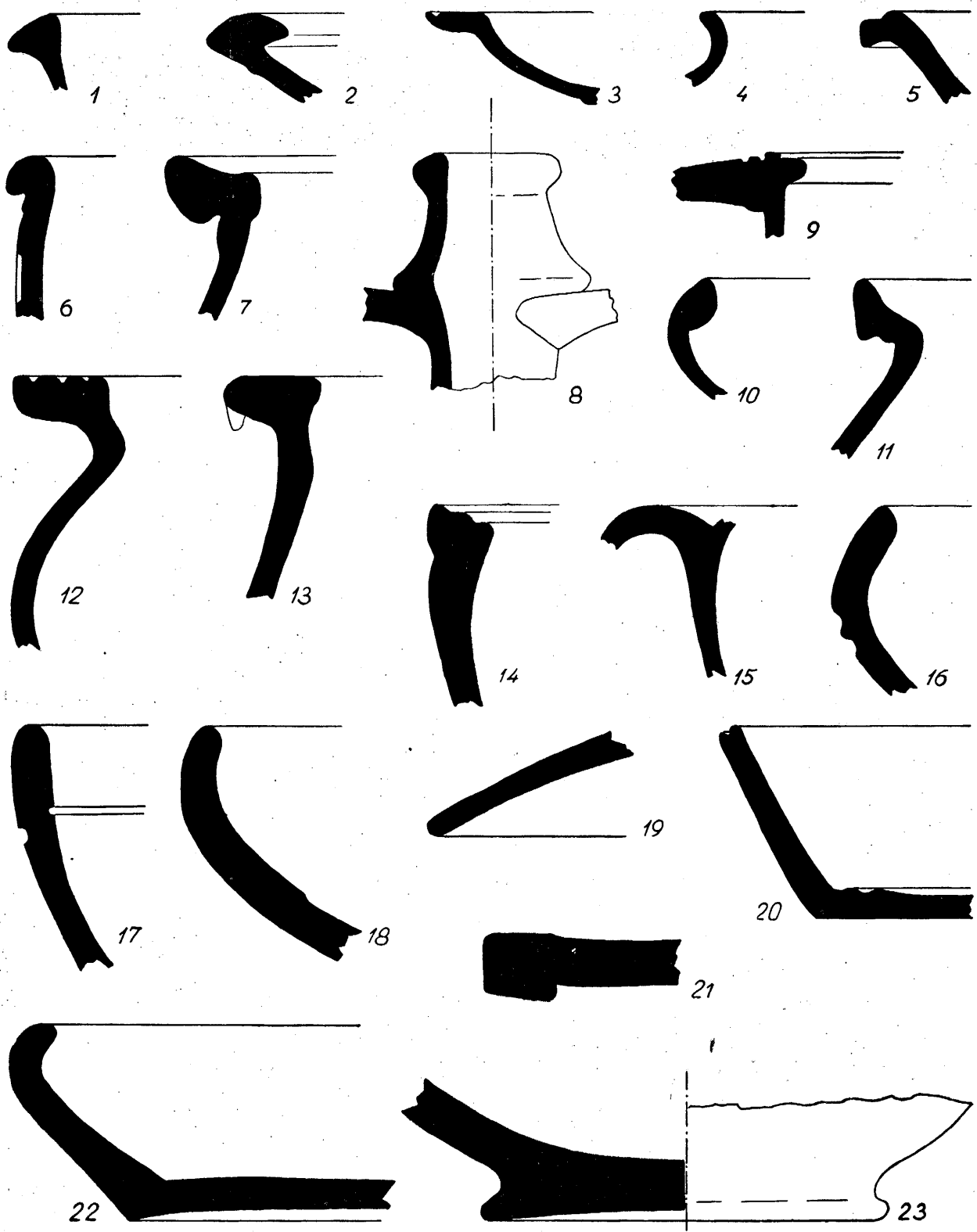
7. kép. 1. A sütőkemence vályogtégla fala. 2. Északkeleti sarok. 3. Északkeleti sarok, a vályogtégglák alatt húzódó kőfal. 4. Déli fal a fűtőszáj előtt. 5. A keleti oldal vályogfalának vastagsága

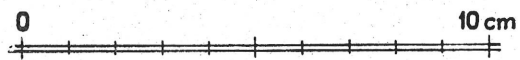
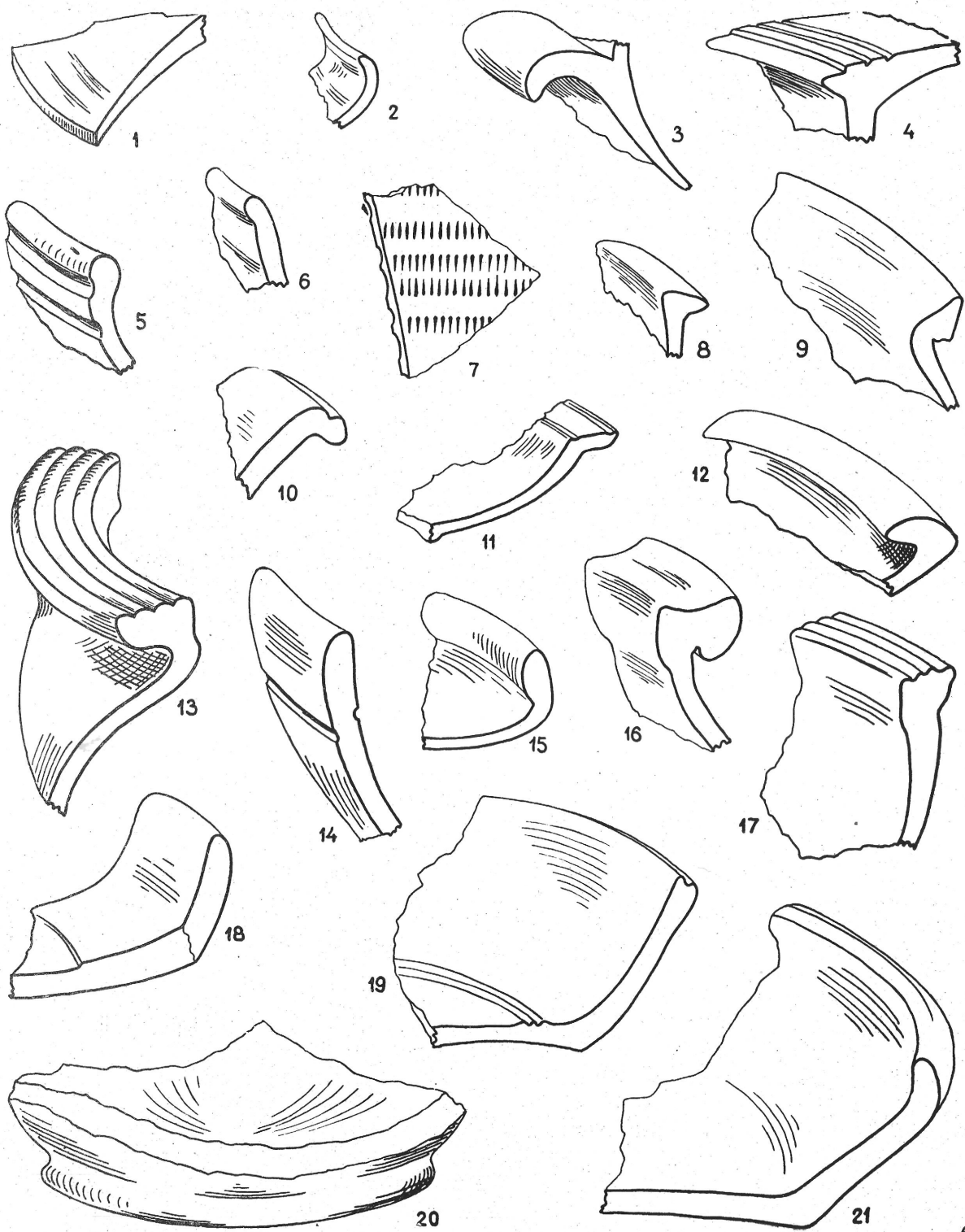
8. kép. Budakalászi kemence

9. kép. 1a—1b. Benyomott díszítésű narancsmázás amforafül. 2—4. Terra sigillata tál oldaltörédei. 5, 8. »Pannóniai« szürke terra sigillata táltörédek. 6. Besimított rácsmintás kelta edény törédeke. 7, 11. Bemélyített díszítésű oldaltörédek. 9, 12, 14. Hombártörédek. 10. Táltörédek a Kiscelli utcai fazekasműhelyből. 13, 15. Bélyeges téglák

10. kép. Edényprofilok

11. kép. Edénytöredékek

ПОЛЕВАЯ ХЛЕБОПЕКАРНАЯ ПЕЧЬ В АКВИНКУМЕ

В Аквинкуме, — на участке № 35 улицы Лактанья III района Будапешта, — в конце 1954 года был подвергнут обследованию бывший римский лагерь. Во время обследований были раскрыты две печи римской эпохи, находящиеся на различных уровнях, отличающихся 40 м. Фрагменты кельтских сосудов Резатус из эпохи империи, остатки продуктов гончарни, раскрытой на месте дома 77—79 улицы Кишцелли, и заклеянный кирпич с фрагментарной «LEG...», вставленный в подковообразную рамку, датируют более старую и большего размера печь началом II века н. э. (илл. 6/5). Другая же, возобновленная печь (илл. 6/1—2), судя по памятникам процветавшего в эпоху Антонина реенцабернского завода *sigillata* и по кирпичу, заклея-

ному надписью «LEG III F» в рамках *tabula ansatas*, должна быть на 30—40 лет моложе первой.

Печь была окружена саманной стеной. Вдоль северной и восточной саманных стен тянулась «Г»-образная каменная стена, камни которой были закреплены строительным раствором (илл. 7/3).

К востоку от печи обнаружилась другая саманная стена, что допускает предполагать, что на этой площади под земляным слоем, накопленным в течение многих столетий, скрывается целый ряд полевых печей (илл. 7/5).

Обнаруженная и раскопанная на территории римского лагеря печь свидетельствует о наличии римского пекарного дела в Аквинкуме.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

- Илл. 1. Схема местности
- Илл. 2. Первоначальный пекарный лист
- Илл. 3. Перестроенный пекарный лист
- Илл. 4. Разрезы саманных кирпичей, покрывающих печь
- Илл. 5. Слои в восточно-западной средней линии печи
- Илл. 6. 1. Пекарный лист перестроенной печи в Аквинкуме, вид с запада
- 2. Перестроенный пекарный лист, вид с востока
- 3. Перестроенный пекарный лист во время разборки, под ним пекарный лист первоначальной печи
- 4. Слой, находящийся между двумя пекарными листами
- 5. Пекарный лист первоначальной печи с открытием топки
- 6. Ряд кирпича, раскрытый при разборке перестроенного пекарного листа, относящийся к первоначальной печи
- Илл. 7. 1. Стена печи из саманного кирпича
- 2. Северо-восточный угол
- 3. Северо-западный угол, каменная стена под саманными кирпичами
- 4. Южная стена, перед открытием топки
- 5. Толщина саманной стены на восточной стороне и саманные кирпичи перестроенной печи
- Илл. 8. Печь в с. Будакалас
- Илл. 9. 1/а-1/б. Ручка амфоры с оранжевой глазурью с вдавленным узором
- 2—4. Боковые фрагменты блюда из *terra sigillata*
- 5, 8. Фрагменты блюда из «паннонийской» серой *terra sigillata*
- 6. Фрагмент кельтской посуды с заглаженным решетчатым узором
- 7, 11. Боковой фрагмент с углубленным узором
- 9, 12, 14. Фрагменты амбара
- 10. Фрагмент блюда из гончарни в улицы Кишцелли
- 13, 15. Клейменные кирпичи
- Илл. 10. Профили посуды
- Илл. 11. Фрагменты посуды